

Krzysztof Bak

Uniwersytet Jagielloński, Kraków

krzysztof.bak@uj.edu.pl

Stockholms universitet

kr.bak@littvet.su.se

”Till översättningens lov” Birgitta Trotzigs translatologiska credo

Birgitta Trotzig har berört översättningens problematik i två principiellt olika sammanhang: som kritiker och som teoretiker. I den första rollen har hon recenserat översatt litteratur, skrivit essäer om författare som ägnat sig åt översättning och yttrat sig om översättningar av sina egna verk.¹ Hon intar här genomgående en defensiv hållning till de translatologiska frågorna. ”Jag iakttar en diskret tystnad” – så kommenterar hon symptomatiskt den senaste svenska bibelöversättningen.²

Desto mer engagerad har Trotzig varit som översättningsteoretiker. Mest ambitiöst behandlar hon översättningsproblematiken i en komprimerad artikel med den panegyriska titeln ”Till översättningens lov”. Den tillkom i samband med ett svensk-ryskt översättarseminarium på Gotland i augusti 1994 och publicerades 1995 i tidskriften *Dialoger*. Denna översättningsteoretiska Trotzigtext ska här ställas i fokus.

I linje med artikelns titel drivs argumentationen i ”Till översättningens lov” av apologetiska avsikter. Trotzig uppvärderar översättningskonsten genom att framhäva sambandet mellan det translatologiska och det litterära. All litteratur är, menar hon, en översättning. Översättarens arbete liknar poetens skapande. Genom att öppna en kommunikation över språkgränserna berikar översättarna sina respektive nationallitteraturer och genererar den universella världslitteraturen. Så kan man sammanfatta huvudpunkterna i Trotzigs translatologiska resonemang.³

Inom ”Translation studies” brukar olika översättningsteorier klassificeras med hjälp av ett par övergripande distinktioner: operationsinriktad versus målinriktad, instrumentell versus hermeneutisk och så vidare.⁴ Att försöka tvinga in ”Till översättningens lov” i en typologi av det slaget är mindre lönsamt. Trotzigs tankekonstruktioner har generellt en specifik epistemologisk struktur som inte passar in i enkla systematiseringar. För det första sammanför hon gärna komponenter från skilda, ofta motstridiga teoretiska sammanhang. För det andra

underkastar hon de olika elementen omtolkningar som styrs av disparata intentioner. För det tredje kontrollerar hon intentionellt bara en del av sin kunskapsproduktion. Ett mer givande alternativ än en translationsteoretisk typologisering är att genomföra en kunskapsarkeologisk analys för att identifiera de underliggande epistem som styr teorikonstruktionen i Trotzigs artikel.⁵

I god arkeologisk ordning kan utgrävningen ta sin början med artikelns teoretiska ytskikt. Enligt Lawrence Venuti är varje översättningsteori en funktion av teoretikerns ”particular assumptions about language use”.⁶ Den lingvistiska utgångspunkten för ”Till översättningens lov” finns i den formalistiskt-strukturalistiska traditionen. Trotzig ser formalismen och strukturalismen som ”en av de mest dynamiska och fruktbara intellektuella och konstnärliga strömningar som detta århundrade skådat”.⁷ I sin publicistik åberopar hon kontinuerligt Sjklovskij, Ejchenbaum, Tynjanov, Mukařovský och Jakobson.⁸ I ”Till översättningens lov” märks formalismens och strukturalismens närvaro på olika epistemologiska nivåer: i terminologi, tankemönster, argumentationsstil. En av artikelns explicit åberopade översättningsteoretiska studier är Lars Klebergs ”Översättaren som skådespelare”, som i sin tur refererar till Pragstrukturalisten Jiří Levý och hans klassiska monografi *Die literarische Übersetzung*.⁹

En närmare granskning av de strukturalistiska inslagen i Trotzigs artikel visar att de underkastas olika semantiska förskjutningar, som pekar vidare mot andra, djupare epistem. ”Till översättningens lov” inleds med en tankefigur som tar hjälp av det strukturalistiska teckenbegreppet och utkorar översättandet till en modell för allt litterärt skapande. Dikten är i grunden, hävdar Trotzig, en översättning ”från upplevelse till uttryck, från det betecknades värld till tecknens världar och egna lagar”.¹⁰ I de Saussures klassiska definition är signifién inte något vara utan – precis som signifianten – ett språkligt fenomen, ett ”concept”.¹¹ I samma anda markerar Jakobson att översättningens referent inte tillhör en utomspråklig verklighet utan är ett ”further, alternative sign”.¹² Genom att identifiera det betecknade med ett metafysiskt vara genomför Trotzig en påtaglig ontisering av teckenbegreppet.

Idén om översättandet som en modell för skapandet har Trotzig funnit hos ”den mångspråkiga och översättande Marina Tsvetajeva”, en annan av artikelns direkt utpekade auktoriteter.¹³ Det ligger nära till hands att anta att Trotzigs ontisering av teckenbegreppet har övertagits från den ryska poeten. Men hypotesen är bara delvis korrekt. Enligt Tsvetajeva översätter diktaren ”det osynliga till det synliga”.¹⁴ Med det osynliga menar hon, precis som Trotzig, ontiska fenomen: ”själen”,

”Himmelriket”, ”Odödligheten”.¹⁵ Men det synliga – ”havet”, ”tinget”, ”världen”¹⁶ – är hos Tsvetajeva lika ontiskt som det osynliga.

Tsvetajeva rör sig i den platoniskt-ortodoxa eikontraditionen och ställer två ontiska realiteter mot varandra: en högre och en lägre. Signifikativt nog talar hon inte om tecken utan om ”symbol”, ”liknelse”, ”Gleichniss”.¹⁷ Strukturalisterna hör i stället hemma i det västerländska logostänkandet och kopplar två språkliga fenomen till varandra: signifiant och signifié.¹⁸ I ”Till översättningens lov” placerar sig Trotzic i en mellanposition och sammanför två element – vara och tecken – som tillhör skilda epistemologiska ordningar. Hennes omtolkning av det strukturalistiska teckenbegreppet ger en första uppfattning om artikelns underliggande tankematriser. Epistemet bakom signifiéns förskjutning har redan identifierats som ontisering. I signifiants fall är förskjutningen däremot så omärklig att inget klart epistem låter sig utpekas. Tydligt är i alla fall att Trozigs teckenbegrepp genereras ur två inkommensurabla paradigmen, som skapar en klyfta i begreppets själva struktur.

I resonemangets nästa steg utvidgar Trotzic begreppen signifiant vs signifié i estetisk riktning genom att koppla dem till Sjklovskijs distinktion mellan automatiserat språk och poetiskt språk. Operationens syfte är att via formalismens grundkategorier förklara diktens ambivalenta, på en gång bejakande och omstörtande relation till det ”fixerade och kanoniserade” språket.¹⁹ I den formalistiskt-strukturalistiska teoribildningen är oppositionsparen signifiant vs signifié, langue vs parole och automatiserat språk vs poetiskt språk inte ekvivalenta.²⁰ Tankegången i ”Till översättningens lov” bygger på en metonymisk rörelse, som gör de tre begreppsparen till homologier: signifiants ersätts av det kollektiva normsystemets automatiserade ”språk”, signifién av diktens individuella ”tal” som underminerar språkkonventionerna.²¹ Trozigs metonymiska manöver för med sig nya avvikelser från den formalistiska och strukturalistiska teorin och avslöjar ännu tydligare de dolda epistemen. Formalisternas tänkande lämnar inget utrymme vare sig åt existentiella och etiska kategorier eller åt organisk vokabulär. Dikten betraktas som lika språklig, artificiell, ”yttre” som den automatiserade koden och beskrivs som en patiens, ett schackspel, en maskin.²² I ”Till översättningens lov” däremot knyts det yttre och tekniska specifikt till den automatiserade koden, som jämförs med ”den grammatikaliska maskinen”. Den mekanistiska metaforiken förstärks genom en rad existentiella bilder: obeveklig ”tvångströja”, ”sträv uppfostringsanstalt”, ”hatad fädernetradition”. Samtidigt görs formalisternas defamiljarisering familjär. Dikten förstås som ”det inre talet” och knyts till kroppsligt-organiska bilder.²³ För Prag-

strukturalisterna är – i ännu högre grad än för formalisterna – relationen mellan dikten och språkstrukturerna dialektisk. I deras efterföljd betraktar Levý översättningen som ”die Dialektik des Allgemeinen und des Einzelnen”, ”des *Ganzen* und des *Teils*”, ”des *Inhalts* und der *Form*”, ”des Objekts und des Subjekts” etcetera.²⁴ Även i ”Till översättningens lov” kallas språket ”dubbelt”²⁵, men mellan språknormens fängelsemur och poetens blödande panna kan det inte uppstå någon progressiv dynamik. Inledningstankens spricka mellan tecken och vara återkommer nu som en klyfta mellan konvention och poesi.

En förklaring till Trotzigs avdialektiserande linje måste sökas i de epistem som styr hennes kunskapsproduktion. Bakom bilderna av diktspråket märks den ontisering som gör signifién till ett vara. Ontiseringen kan nu preciseras som en rörelse mot det materiella, organiska, kroppsligt intima. Men vad har uppfostringsanstalten, tvångströjan och maskinen för gemensam epistemologisk källa? I artikeln ”Språk och identitet” (1971) utforskar Trotzic med formalismens och strukturalismens hjälp det moderna samhällets kris. I människans nuvarande språksituation hittar hon alla de negativa symptom som enligt ”Till översättningens lov” utmärker det automatiserade språket. Som symptomens yttersta grund utpekar hon det hon kallar för ”dominansvilja”.²⁶ Epistemet bakom normspråkets aggressiva metaforik kan i analogi med ontiseringen beskrivas som voluntarisering, ett tankeparadigm som återför icke-voluntativa fenomen på en primär, outplånlig vilja. Den automatiserade koden och dikten kan tillsammans inte skapa någon dialektik, eftersom de framproduceras ur två inkompatibla kunskapsmatriser: den ena ontisk, den andra voluntaristisk.

Nästa steg i Trotzigs argumentation bildar artikelns största tankevolt, som sätter agendan för hela den fortsatta kunskapsproduktionen. Trotzic inför begreppet modersmål och påstår att det automatiserade språket och det poetiska talet ”sammanfaller”, ”täcker varandra, lever i naturlig dialog med varandra” i modersmålet.²⁷ Kunskapsteoretiskt är den proklamerade syntesen omöjlig. Det voluntativa och det ontiska låter sig inte sammanföras på jämna epistemologiska villkor. Lika omöjligt är uttrycket ”naturlig dialog”. Dialogen är etikens, kulturens, dialektikens – inte naturens – angelägenhet.²⁸ Artikeln måste därför ge företräde åt något av sina två centrala epistem. Helt i linje med modersmålsbegreppets etymologi väljs det organiska alternativet. Medan litterariteten hos formalisterna bara är något sekundärt i förhållande till det praktiska språket²⁹, gör Trotzic den organiska dikten till epistemologisk modell för hela modersmålet. Den tankefigur texten sätter i spel för att förverkliga sin specifika modersmålsförståelse kan

kallas ontisk inkorporering. Språkets alla element får en ontisk identitet och införlivas i modersmålets enande vara. Strukturalisternas abstrakt-lingvistiska språkkomponenter – ekvivalenser, binariteter, fonem – blir till konkret ”ljud”, ”rörelse”, ”musik”. Modersmålet, människans första språk, kopplas till moder, ursprung, födelse, vagga, livgivande ocean.³⁰

I modersmålets okluvna vara finns inte längre något utrymme för fädernetraditionens viljekomponenter. Den automatiserade koden införlivas i det första språket till priset av att det ger upp sin viljekaraktär och blir ett rent vara. Men voluntariseringsepistemet försvinner inte ur kunskapsalstringen utan åstadkommer en ny metonymisk förskjutning i Trotzigs text. Det aggressiva konventionsspråket, som oskadliggjorts genom den ontiserande inkorporeringen, får nu lämna plats åt de främmande och inlärdas språken. I artikeln ”Språk och identitet” menar Trotzigt att invandras två språk – det privata och det officiella – inte skapar någon livsnödvändig ”dialektik” utan i stället en avgrund av ”alienation, avpersonalisering, identitetsförlust”. Bakom denna schizofrena situation finner hon åter ”viljan att underkuva och utnyttja”, som ställer immigrantlandets språk i ”alla imperialismers tjänst”.³¹ Enligt samma tankeschema formas bilden av det främmande språket i ”Till översättningens lov”. Det kopplas till verfremdung, distansering och ”landsflyktiga språkkonstnärers villkor”.³² Den automatiserade kodens poesihämmande effekt går igen som det inlärdas språkets alienerande verkan på exildiktarna.

Frågan inställer sig hur man med denna icke-dialektiska syn på främmande språk kan skapa en fungerande översättningsteori. ”Till översättningens lov” löser uppgiften med sitt favoritgrepp – den ontiska inkorporeringen. Precis som tidigare skett med den automatiserade koden, genomgår de främmande språken en ontiserande förvandling och infogas i ett enande vara. Manövern tar resten av texten i anspråk och genomförs i två parallella steg, båda realiserade genom en ontiserande omskrivning av strukturalistiska tankegångar. Det första steget förläggs till översättarens individuella sfär. Liksom strukturalisterna hävdar Trotzigt att poesi inte kan översättas annat än genom en kreativ transposition och jämför översättarens nyskapande arbete med en skådespelares rolltolkning.³³ Men medan strukturalisterna håller sig till semiotiska kategorier och förstår transpositionen som en överföring mellan två abstrakta, lingvistiskt uppfattade koder, förlägger Trotzigt den interpretativa transpositionsakten till skådespelarens/översättarens konkreta, levandegörande kropp. Av Levýs dialektik mellan inlevelse och distans behåller Trotzigt bara den första komponenten och kräver av översättaren ”en nästan fullkomlig identifikation”.³⁴ Strukturalisternas binärt tänkta transposition får i Trotzigs artikel närmast pånyttfödelsens

karaktär. Motsättningen mellan översättningens käll- och målspråk upphävs genom att båda förenas med varandra via moderskapets navelsträng.

I det andra steget upprepas tankemönstret på ett överindividuellt plan. Levý betonar att översättaren inte bara är en originell ordkonstnär utan också en anonym länk i den kollektiva världslitteraturen.³⁵ En motsvarande tanke formuleras i "Till översättningens lov".³⁶ Men medan Levý uttrycker Goethes världslitteraturbegrepp med strukturalistiska kategorier – kod, kommunikation, meningsentropi – talar Trotzic om ordvävar, ordnät, ordförgreningar. Man associerar genast till Barthes intertextualitet³⁷, som dock i Trotzigs fattning helt fräntas sin poststrukturalistiska subversivitet och inordnas i en logocentrisk grundsyn. Barthes döda författare återupplivas som översättningens självklara centrum och får assistans av en samling "poesikänsliga" språkexperter. Både det översättande kollektivet och världslitteraturen själv underkastas en inkorporerande ontisering. Experterna sammansmälter till ett "på botten gemensamt uttrycksjag".³⁸ De olika nationallitteraturerna förenas i bilden av en gränslös, livgivande och närande organism.

Man undrar hur världslitteraturens moderligt allomslutande universalism egentligen går ihop med immigrantpoeternas alienerande exil. I stället för att konstruktivt lösa detta dilemma exkluderar Trotzigs text alla voluntativa komponenter ur den mångspråkiga världslitteraturen. Men voluntariseringsepistemet håller sig som vanligt kvar via en ny metonymisk förskjutning. I enkätsvaret "Författare idag, 1973" ser Trotzic den svenska förlagskrisen som ett symptom på den regerande elitens kompromisslösa maktvilja.³⁹ På ett liknande sätt hotas världslitteraturen enligt "Till översättnings lov" av vinstjagande förlag, som vill stoppa den livsviktiga näringstillförseln genom att "inskränka på de kvalitativa översättningarna".⁴⁰ De poesifientliga inlärd språken får i sista rundan lämna plats åt förlagens litteraturhämmande trångsynthet.

Sammanfattningsvis styrs kunskapsproduktionen i "Till översättningens lov" av två oförenliga tankematriser: ontisering och voluntarisering. Den förra framträder som en inkorporerande rörelse, en sorts sammansmältning med varats moderliga enhet, den senare är tvärtom kopplad till en distans och en konflikt som framkallas av viljeinstansens lika primära som destruktiva dödssträvan. I vilka epistemologiska sfärer hör dessa epistem hemma? Trotzic har vid upprepade tillfällen angett religionen som sin yttersta och otrascenderbara förståelsehorisont.⁴¹ I samma riktning pekar "Till översättningens lov". De två epistemen, ontisering och voluntarisering,

har direkta motsvarigheter i två kristna tanketraditioner som Trotzig står i ständig kontakt med: en som hon uttryckligen bekänner sig till och en som hon förnekar med en sådan styrka att man misstänker en bortträngd kärlek. Den organiska enheten har sitt paradigm i inkluderingstanken så som den formuleras inom la théologie nouvelle, uppbackad av den grekiska patristikens ontiska tänkande.⁴² Den förstörande viljan motsvaras närmast av konkupiskensbegreppet så som det konstrueras av Augustinus och hans mest inflytelserika lärjunge Martin Luther.⁴³

”Är man religiös så är ju allting religion”, konstaterar Trotzig i en intervju.⁴⁴ Hennes translatalogiska credo i ”Till översättnings lov” formar sig på ett analogt sätt till en utsaga om människans antropologiska översättbarhet och oöversättbarhet. Å ena sidan, påstår artikeln via sitt översättningsteoretiska resonemang, ingår vi alla i skapelsens organiska vara och kan därför hitta fram till och kommunicera med varandra. Å andra sidan stöter vår gränsöverskridande enhetssträvan oavbrutet på motstånd, som påminner oss om att Guds skapelse och människans vilja aldrig låter sig helt förenas.

Och hur ska man ur det perspektivet, avslutningsvis, förstå artikelns panegyriska intention? Trotzig betraktar la théologie nouvelle som ”en hoppets teologi”, närmast det enda bland samtidens tankebyggen som ”ställer upp ett möjligt positivt alternativ till utplåningen, till Hiroshima”.⁴⁵ Precis som sina nykatolska vägvisare litar hon mer på skapelsens, materiens och kroppens dynamik än på människans intellekt och hennes etiska deklamationer. I ”Till översättningens lov” är det detta ontiska tankemönster som tilldelas det epistemologiska initiativet. Levý, Mukařovský, Jakobson får tala de grekiska kyrkofädernas och nyteologernas språk. Den ontiska inkorporeringen annekterar ständigt nya domäner av tillvaron och infogar dem i varats trygga, moderliga enhet.

Noter

¹ Jfr t.ex. Birgitta Trotzig, ”Snopes erövrar Jefferson”, *Aftonbladet* 24.11.1958; förf:s ”Förord”, i: Erik Mesterton, *Speglingar. Essäer, brev, översättningar*, Gråbo 1985, s. 9ff.; Jean-Baptiste Harang, ”Paroles et musique de Birgitta Trotzig”, *Libération* 28.6.2001.

² Birgitta Trotzig & Martin Lönnebo, ”Mystikens språk och erfarenhet. Ett samtal mellan Birgitta Trotzig och Martin Lönnebo”, i: *Mystik. Samtal och föredrag*, Linköping 1993, s. 14.

³ Jfr Birgitta Trotzig, ”Till översättningens lov”, *Dialoger* 33 (1995), s. 7ff.

- ⁴ Jfr t.ex. Louis G. Kelly, *The True Interpreter. A History of Translation Theory and Practice in the West*, New York 1979, s. 1ff.
- ⁵ Begreppet epistem används här i en bredare betydelse, som förenar Foucaults grundkoncept och det vetenskapsfilosofiska paradigmbegreppet; jfr Michel Foucault, *Les Mots et les Choses*, Paris 1967, s. 13f.; förf:s ”The Confession of the Flesh”, i: förf:s *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972–1977*, red. Colin Gordon, s. 196f.; Jean Piaget, *Structuralism*, London 1971, s. 128ff.; Vladimir Biti, *Literatur- und Kulturtheorie. Ein Handbuch gegenwärtiger Begriffe*, Reinbek bei Hamburg 2001, s. 192.
- ⁶ Lawrence Venuti, ”Introduction”, i: *The Translation Studies Reader*, red. Lawrence Venuti, New York-London (2) 2004, s. 6; jfr Kelly, *The True Interpreter*, s. 7ff.
- ⁷ Birgitta Trotzig, ”Ett falskt dilemma”, i: förf:s *Jaget och världen*, Stockholm 1977, s. 21.
- ⁸ Jfr t.ex. Birgitta Trotzig, ”Hållpunkter, hösten 1975”, i: förf:s *Jaget och världen*, s. 112f.
- ⁹ Jfr Trotzig, ”Till översättningens lov”, s. 9; Lars Kleberg, ”Översättaren som skådespelare”, *Dialoger* 17 (1991), s. 7, 11.
- ¹⁰ Trotzig, ”Till översättningens lov”, s. 7.
- ¹¹ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, red. Charles Bally m.fl., Paris 1967, s. 99.
- ¹² Roman Jakobson, ”On Linguistic Aspects of Translation”, i: förf:s *Selected Writings*, The Hague-Paris 1962ff., II, s. 261. Levý hävdar på ett motsvarande sätt att översättningens ”*Wahrhaftigkeit*” inte är synonym med dess ”Übereinstimmung mit der Wirklichkeit” (Jiří Levý, *Die literarische Übersetzung. Die Theorie einer Kunstgattung*, Frankfurt am Main-Bonn 1969, s. 68).
- ¹³ Trotzig, ”Till översättningens lov”, s. 7.
- ¹⁴ Marina Tsvetajeva, ”En poet om kritiken”, i: förf:s *Poeten och tiden. Essäer 1922–1932*, övers. Ola Wallin, Stockholm 1997, s. 22.
- ¹⁵ *Ibid.*, s. 21; förf:s ”Poeten och tiden”, i: förf:s *Poeten och tiden*, s. 176f.
- ¹⁶ Tsvetajeva, ”En poet”, s. 21.
- ¹⁷ *Ibid.*, s. 22.
- ¹⁸ Skillnader mellan den grekisk-ortodoxa och den västerländska tanketraditionen diskuteras bl.a. i Endre von Ivánka, ”Aristotelismus und Platonismus im theologischen Denken. Westliche und östliche Theologie”, *Scholastik. Vierteljahresschrift für Theologie und Philosophie* 14 (1939), s. 373ff., 383ff.; Hans von Campenhausen, ”Die Bilderfrage als theologisches Problem der alten Kirche”, *Zeitschrift für Theologie und Kirche* 49 (1952), s. 42ff.; Hans Belting, *Bild und Kunst. Eine Geschichte des Bildes vor dem Zeitalter der Kunst*, München (2) 1991, s. 25, 510ff., 606ff.

- ¹⁹ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 7.
- ²⁰ Jfr t.ex. Victor Erlich, *Russian Formalism. History – Doctrine*, s-Gravenhage 1955, s. 154ff. I den självbiografiska essän "Hållpunkter, hösten 1975" uppger Trotzig att det var via "Victor Ehrlichs *History of Russian Formalism*" (s. 112) som hon kom i kontakt med formalisternas syn på konvention och poesi.
- ²¹ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 7.
- ²² Jfr René Wellek, *A History of Modern Criticism: 1750–1950*, New Haven-London 1955ff., VII, s. 321ff., 331; Krystyna Pomorska, *Russian Formalist Theory and Its Poetic Ambiance*, The Hague-Paris 1968, s. 22ff., 77ff.; Erlich, *Russian Formalism*, s. 24ff., 145ff.
- ²³ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 7.
- ²⁴ Levý, *Die literarische Übersetzung*, s. 34, 86, 102, 108.
- ²⁵ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 7.
- ²⁶ Birgitta Trotzig, "Språk och identitet", i: förf:s *Jaget och världen*, s. 31.
- ²⁷ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 7.
- ²⁸ Jfr t.ex. Johannes Heinrichs, "Dialog, dialogisch", i: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, red. Joachim Ritter m.fl., Basel 1971ff., II, s. 226ff.
- ²⁹ Jfr Viktor Sjklovskij, "Искусство как прием", i: förf:s *О теории прозы*, Moskva 1983, s. 11ff.
- ³⁰ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 7ff.
- ³¹ Trotzig, "Språk och identitet", s. 29f.
- ³² Trotzig, "Till översättningens lov", s. 7.
- ³³ I en känd passage i "On Linguistic Aspects of Translation" hävdar Jakobson att poesin på grund av sin paranomasikaraktär är "untranslatable. Only creative transposition is possible" (s. 266). I *Die literarische Übersetzung* skriver Levý att "von allen Künsten" är det "die Schauspielkunst" som står översättningen "am nächsten" (s. 66).
- ³⁴ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 9.
- ³⁵ Jfr Levý, *Die literarische Übersetzung*, s. 170ff.
- ³⁶ Jfr Trotzig, "Till översättningens lov", s. 9.
- ³⁷ Jfr Roland Barthes, "De l'Œuvre au texte", i: förf:s *Œuvres complètes*, red. Éric Marty, Paris 1993ff., II, s. 1213ff.; förf:s "Texte (théorie du)", i: förf:s *Œuvres*, II, s. 1683f.; förf:s "Le Plaisir du texte", i: förf:s *Œuvres*, II, s. 1527.
- ³⁸ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 9.
- ³⁹ Birgitta Trotzig, "Författare idag, 1973", i: förf:s *Jaget och världen*, s. 33.
- ⁴⁰ Trotzig, "Till översättningens lov", s. 9.

⁴¹ I ”Hällpunkter, hösten 1975” exempelvis deklarerar Trotzic att hennes ”grundsyn och grundövertygelse” är ”av religiös art” (s. 109).

⁴² Jfr t.ex. Pierre Teilhard de Chardin, ”Le Cœur de la Matière”, i: förf:s *Œuvres*, Paris 1955ff., XIII, s. 21ff.; Henri de Lubac, *De la Connaissance de Dieu*, Paris (2) 1948, s. 96ff., 183ff.; förf:s *Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme*, Paris 1938, 23ff.

⁴³ Jfr t.ex. Albrecht Dihle, *Die Vorstellung vom Willen in der Antike*, Göttingen 1985, s. 138ff.

⁴⁴ Nils Gunnar Nilsson, ”Den årstid där evigheten börjar”S, *Sydsvenska Dagbladet* 7.4.1985.

⁴⁵ Agneta Pleijel, ”Människan, skapelsen, skapandet. Ett samtal med Birgitta Trotzic”, *Ord och Bild* 1/1982, s. 11; Birgitta Trotzic, ”Teilhard de Chardin: Ett alternativ”, *Bonniers Litterära Magasin* 1/1961, s. 38.